
BESZÉLGETÉS

Avarkori kések a mosogatóban,
 bútorkárpitfoszlány a szobában –
 csak azok tudják pontosan,
 hányadán állnak, akik egy mutató
 nélküli órára emlékeznek vissza.
 Két ablaktábla között néhány
 légytetem megadja a koordinátákat.
 Harangzúgást vélsz hallani,
 pedig csak a szennyvízcsonna zubog;
 annyit mondasz erre: „Esik!”
 Mire a másik: „Hát istenem!”

Győri János

EMBER-MELEGÉRT DIDEREGVE

Szabó István-dokumentumok

Kisfiús, törékeny testalkatával felháborodottan elégedetlen volt Szabó István. Nagy és erős szeretett volna lenni, mint amilyen szálfamagas apja volt, akit 1953 őszén – rendeltetése útján elindulva – reménytelenül magányos öregségben hagyott sorsára egy Balaton vidéki hegyközségben, Cserszegtomajon. A kisfiúként egykor teremtést játszó Szabó István épp a teremtés magán észlelt hibáit próbálta korrigálni, amikor fővárosi szálláshelye, a diákszállóvá lefokozott Eötvös-kollégium egyik mosdószobájában reggelenként ízlése és szándéka ellenére is szembeszökően magára vonta a figyelmet. A zsúfolt lakószobáknál tágasabb mosdó kövezetén olyan elszánt szorgalommal gyakorolta a fekvőtámaszt, mint-

ha nem is szellemi csillagpályára készült volna, hanem valamilyen sorsdöntő erőpróbára, melyben két karja kapná a méltó bizonyítás feladatát. Csak ritkán és szükségzavúan válaszolt a szorgalmát csodáló, de tornára rest faggatózóknak. Egy reggel azonban valaki, a már nagyon esedékes tücsokbajnokságot emlegetve, úgy szíven találta, hogy törülköző és szappantartó nélkül igyekezett vissza sokágyú szobájukba, gyengédebb figyelmű társai közé, s attól fogva lehetőleg tanúk nélkül erősítgette a kazaltetőzéshez és az egész napos lucernakaszáláshoz gyengének bizonyult karját. A mindig tanútlan magányosság persze csak ábránd maradt.

Egy tavaszi ünnepnapon a Ménesi úti kertek madárhangversenye szinte már

hajnalban felébresztett, s korán indultam mosakodni. Pistát, akit az önérzetsértő, gúnyos megjegyzés után nem láttam tornázní, a visszhangosan üres mosdóban találtam. Karjával a levegőben kaszált. Alig leplezhető megütközésemet rögvést észrevette. Arcán azonban nem bosszúságot láttam, inkább örömfélet. Szinte invitált a helyiségbe s egyúttal lényének ismeretlen-talányos világába. A kaszálast ab-bahagyva megtudakolta, hogy nem sür-get-e halaszthatatlan tennivaló, nem iparkodom-e valahová, s egyre oldottab-ban beszélgetett velem. Mindenekelőtt az életéről, közérzetéről, nehéz helyzetéről beszélt (a csereszegi dombok közül sokévi kétkezi munka után, érettségi bizonyítvány nélkül s apját a beszolgáltatás gondjai közt hagyva került az egyetem-re), és beszélt arról is, hogy nem diplomás ember, hanem író szeretne lenni. Ugyan-csak meglepett, hogy az *Új Hang* 1954. februári számában olvasott „belépő” novellának, A LÁZADÓ-nak ő a szerzője. De nemcsak arra volt kíváncsi, hogy tet-szett-e a kegyetlenül megalázott öreg ci-gány története, hanem arra is, hogy nem unalmas-e nekem is az egyetem. Mert ő már a kezdet kezdetén halálra unta ma-gát „a jövőbe mutatóan embertelen hangú és tartalmú előadásokon”. „A keszthelyi polgá-riban az irodalomórák sokkal színvonalasabbak voltak. A bölcsészkaron csak a nyelvészek tudják és végzik példásan a feladatukat” – summázta véleményét, de vigasztalásul (és a szellemi önellátás programjaként) hozzáfűzte: „A jobbak azon-ban nem az egyetem óriáskondérijából mért moslékfejadagon élnek. Hál’ isten-nek, vannak könyvtárak is, csak hát a leg-több könyvtárba ideológiai jótállást kell vinni, hogy az ember az ismerni érdemes könyvekhez hozzájusson. Az viszont sze-rencse, hogy a kollégium könyvtárában nem kérnek ilyen engedélyt. Itt megka-pom, szó nélkül, Németh László könyveit is. Legfeljebb azt mondják: nagyon vigyáz-zak rájuk.”

A beszélgetésnek ebben a stádiumában már úgy éreztem, hogy zavaróan fölos-leges az udvariaskodás, és egy nyomra ta-lált kezdő detektív diadaléretével vágtam közbe: „Tehát te üldögélsz A MINŐ-SÉG FORRADALMÁ-n, hovatovább hetek óta? Azért nem kapom meg!”

A válasz – persze – nem maradhatott el, s ez a válasz szívem szerinti volt, mert Szabó István így felelt: „Képzeted jó nyomon jár, de én nem rajta, hanem föl-ötte üldögélek. És örülnék, ha kiadósan beszélgethetnénk róla. Nekem nagyon tetszik a kifejezés is és a kifejezés tartal-ma is.”

Mire az ébredezőek elkezdtek szállin-gózni, azonos hullámhosszon voltunk. S ebben a gyors összehangolódásban talán a rokon érdeklődésnél és a hamar meg-talált közös témáknál is meghatározóbb volt a gyanútlan, a teljes bizalom.

Azon a reggelen, úgy érzem, egyszer s mindenkorra bizalmába fogadott. S élete korán beköszöntő s gyorsan hűvösödő délutánján, amikor már hallani sem akart novellái megjelentetéséről, a Szép-irodalmi Könyvkiadó szerkesztőjeként, vele is perbe szállva, némileg talán siker-ült rászorgálnom erre a bizalomra. Min-denesetre a megjelent könyvet így dedi-kálta (nekem és feleségemnek): „Györi Jancsinak – és Zsókanak, köszönettel, ragasz-kodó szeretettel s azzal a kölcsönös intelligenciával, hogy féltve őrizzük, el ne költsiük legnemesebb valutánkat, a barátságot.”

Egy dedikációt, természetesen, nem szabad a címzett vagy címzettek bizo-nyítványának tekinteni. A nekünk szólót sem, mely kétségkívül meleg őszintesége ellenére is azt bizonyítja elsősorban, hogy Szabó Istvánnak szeretetből tragikusan átlag feletti volt a létminimuma. Levelei-nek jó részét is a szeretetszomj íratta.

*

Összeállításunk nem tervszerű gyűjtés eredménye. Növekedésében, összetételé-nek alakításában hasonlíthatatlanul na-

gyobb szerepe volt a véletlennek vagy a személyes ismeretségnek, mint a módszeres anyaggyűjtésnek és a szerkesztői elképzelésnek. A kezemben lévő dokumentumok – a nekem küldött levelek és képeslapok s a nálam fennmaradt szinopszis (AZ UTOLSÓ NYÁR) és fülszöveg (A KÖTET ÍRÁSAIRÓL) – Szabó Istvánné Ráczi Piroska jóvoltából néhány évvel ezelőtt három levél másolatával gyarapodtak; kétőt közülük Nagy Lászlónak írt Szabó István, egyet pedig Farkas Lászlónak. (Mind a három nyersfogalmazvány, el nem küldött szöveg; csupán az bizonyos, hogy az első Nagy Lászlóhoz intézett levél leüsz-tázott s talán módosított változatát megkapta a költő, hiszen „galambfordultával” válaszolt rá.) A viszonylag szerény terjedelmű dokumentumanyag csak azután bővült jelentősen, amikor a folyóirat fő-

szerkesztője és szerkesztője, Réz Pál és Domokos Mátyás javaslatára hozzáfogtam az összeállításához. Réz Pál egy neki és egy Kamondy Lászlónak írt levéllel bővítette az anyagot, Domokos Mátyás pedig egy levéllel és két levelezőlappal. (Mind a háromnak ő a címzettje és őrizője is.) A kezembe került írásokhoz csupán a Farkas Lászlóhoz intézett (s az ő tulajdonában lévő) Szabó István-levelekből kellett és lehetett még válogatnom, immár arra vigyázva, nehogy visszaéljek a szerkesztők által felajánlott terjedelmi lehetőséggel. (D. M.: „Felső határ: a csillagos ég.”)

Az összeállítás rendezőjele: a kronológia. A közrebocsátott szövegben a szögletes zárójelbe tett három pont mindenütt „*az irgalom cenzúrája*”-nak működését jelzi. (A kifejezést Eötvös József szótárából kölcsönöztem emlékezetem.)

Levél Kamondy Lászlónak

Bp., 1956. IX. 22.

Kedves Laci!

Ne ijedj meg, ez még nem a végrendeletem. Azt azonban nem tudom megakadályozni, hogy ne csudálkozz, hiszen a levélnél sokkal egyszerűbb s közvetlenebb érintkezési formák voltak érvényben kettőnk között – így hát méltán megütődhetsz, hogy miért választottam ezt a megoldást. De éppen, mivel tudod, hogy alkalomadtán egy telefon is megtenné, nyomban sejtéd is, hogy most rendkívüli esetről van szó, s olyasmit akarok közölni Veled, amit csak levélben lehet elmondani. Kezdjük in medias res.

A péntek esti, legutóbbi látogatásomról van szó. Előtte egy órával súlyos megrázkódtatás ért, s úgy éreztem, nem mehetek haza friss sebekkel, mert abból nagy veszedelem származhat – társaságra, emberek közellétére vágyakoztam, hogy felejtsek egy kicsit, s magamhoz térjek a taglóútés borzalmas kábulatából –, s a világ legtermészetesebb módján Tehozzád vettem utamat, mert néhányszor már nagyon jól éreztem magamat Nálatok. Úgy gondoltam, most is sikerül megfélekednem nyomorúságomról, ha egy kicsit elbeszélgetünk, s majd valamivel könnyebb szívvel indulok tovább Farkasrétre.

Minden jól indult, dacára az akadozó társalgásnak. Ezt annak tudom be, hogy Te Sanyiékat vártad; hogy tükön ülsz, szórakozott viselkedésedből is érezhettem.

Ösztöneim, csalhatatlan ösztöneim, amelyekre bármikor rábízhatom magamat, makacsul azt súgták, hogy oldjak kereket, míg nem késő, vagyis ne legyek ünneprontó közöttetek a magam bugyutaságával, és főleg: ne okozzak magamnak újabb keserű-

séget. Ösztöneim arra nógattak, hogy ilyen állapotban mégsem szabad mutatkoznom az emberek előtt, mert mások számára kellemetlen s zavaró a magam baja, különösen, ha, mint én, nem tudjuk elleplezni, s nem tudunk szerepet játszani. Azt viszont nem tudtam eldönteni, hogy illik-e elpárolognom még Sanyiék megérkezése előtt, vagy sem; attól tartottam, félreérted, s azt hiszed, valamilyen okból kifolyóan nem akarok találkozni velük. Számomra ez is kínos lett volna.

Nos, Sanyiék betoppantak, s öt perc múlva éreztem, hogy itt baj lesz. Nemcsak azért, hogy nem tudtam a társaságba bekapcsolódni – ez a kisebb hiba, megtettem számtalanszor –, inkább a magam szempontjából néztem, s tudtam, hogy vesztemre maradtam itt, s ahelyett hogy némi feledést, megkönnyebbülést nyertem volna, feltárlt előttem magányom, elesettségem minden viszonya s mélysége. Emlékszel a *Hamlet*ben arra a részre, mikor Hamlet eljátszatja a királyi pár előtt apja meggyilkolását, az általa beidomított színészekkel? Sátáni ötlet, mi? Hát körülbelül ezt csinálta velem a sors azon az estén – a boldog viháncolás, fényképnézegetés, az általános derű és megelégedettség közepette ott ültem én, frissen megcsonkítva, fájdalom és nyomorúság zubbonyába varrva, néztem a színjátékot, s míg forgott bennem a kés, igyekeztem jó arcot vágni hozzá.

S ez még hagyján. De nem mulasztottatok el célozgatni egyedüllétemre, a nyugodott emberek fölényével évődtetek velem – s bár tudom, hogy nem akartatok bántani, csipkelődésnek mégis túl agresszív volt ahhoz, hogy szó nélkül hagyhatnám. Gondold végig, Laci: pár órával azelőtt beszélgettem egy lánnyal, akiben már jó ideje bíztam, s azt hittem, végre megtaláltam életem felét, s vele leszek teljes; akinek olyan szavakat mondtam el, amit csak igazinak mond az ember, s úgy éreztem, az én időm most következik, a virágzás s a termékenység ideje, mert van kiért s van miért – s erre tudomásul kell venni, hogy lehetetlen, minden lehetetlen, mert amit én akarok, ahhoz két ember kölcsönös vonzalma szükséges, ez a vonzalom pedig hiányzik az egyik részről. Szánalmas, mi? Szánalmas az ember, így, pusztá kézzel, tökéletesen lefegyverezve. Nos, így támolyogtam fel Hozzád, vesztemre. Az élet hamleti forgása remekül sikerült, mondhatom. Ti nem vagtok hibásak, csak a mítoszt teljesítettétek be, a szerepet, ami meg volt írva. Legfeljebb Rajtad csudálkozom egy kicsit, hiszen némileg ismered a helyzetemet. Te úgy játszottál, mint aki tudja a játékszabály titkos záradékát is, de megjátssza, hogy nem tud róla.

Egyszóval, nem volt szerencsés este, de teljes mértékben rám hárul miatta a felelősség: mi a csudának kellett odamennem? vagy miért nem követtem ösztöneimet?

Nyugodtan bélyegezhetsz hálátlan kutyának: számtalanszor vendégül láttál, a kenyér és só ősi és szép gesztusával, s most a magam bajai miatt Neked teszek szemrehányást. Nem erről van szó. Mindaz, amit eddig leírtam, csupán azért van, hogy igazoljam a következő kérésemet: Ha valamikor is elfog a gyengeség, rám nehezedik a bánat, s hogy meneküljek előle, netalán becsengetnék Hozzád, ne nyiss ajtót. Ne nyiss ajtót, csak mutasd fel ezt a levelet a rácson keresztül.

Egyébként ne félt, egy teherhordó öszvér sem bír el annyit, mint én. Néha elcsodálkozom, hogy miért nem feküdtem oda egy autóbusz elé, hiszen képtelenség az én életem. De Cserszeg jó iskola volt, s úgy látszik, még nincs vége. Néhány embert megfosztok attól az örömtől, hogy ivásnak adnám magam: a terveim sokkal nagyobb szabásúak, semhogy ilyen neveléses végbe fulladjanak.

Az azonban végképp világossá vált előttem, hogy kerülnöm kell az embereket. Egyrészt, hogy ne kellemetlenkedjek nekik a sutasággommal, másrészt, hogy ne húzzak ki

megint olyan főnyereményt, mint péntek este Nálatok. Képzeld el, még én sem bírnám sokáig, ha gyakorta kéne olyan utakat tenni hazafelé, mint amilyen az az út volt. Jó egészséget, jó munkát! Üdvözl:

Szabó István

Farkasréltre – Szabó István 1956 őszén Farkasréten lakott.

Képeslap Győri Jánosnak

1964. aug. 15., Sopot

Kedves János és Zsóka!

Hát elvetődünk ide a tengerhez, amely után évek óta sóvárogtunk. Az idő szeszélyes, de mi nem tágitunk: sokat csavargunk, és engem még az sem gátol a szabad gyönyörködésben, hogy egy megíratlan regény nyomja a lelkiismeretemet. Lehet, hogy a tengeri szél kifújja belőlem a fölösleges fejezeteket, s így majd jobban megy a munka.

Szeretettel üdv. benneteket

Szabó Pista
Éva

Egy megíratlan regény – Két novelláskötetének (A LÁZADÓ, 1956; VARÁZSLAT KERTJE, 1963) megjelenése után a mind nagyobb válságba kerülő Szabó István egyre több ösztönzést kapott a „továbblépésre”, a regénybeli „összegezésre”. A Szépirodalmi Könyvkiadó is regényt kért tőle. 1963 végén be is adott egy regényrészletet, melyet bevallása szerint – szokásától eltérően – rögtönözve írt. Anyagi helyzete kényszerítette a rögtönzésre. A lektori vélemények nagyon kedvezőek voltak, nem késett az előleg sem, de a tengerpartról hazajövet Szabó István úgy érezte, hogy megkezdett regényét mégsem érdemes – sőt: nem szabad – befejeznie. S egyenesen megakadályozta, hogy a részlet napvilágot lásson. Juhász Ferenc azzal fordult hozzám: nem tudnék-e az *Új Írás*nak ajánlani valamit az általam olvasott kéziratokból? Örömmel és gyanútlanul javasoltam – persze – Szabó István regényrészletét. S a boldog egyetértés reményében telefonon felhívtam a barátomat, aki jóakaratomat illően megköszönte, s lóhalálában igyekezett az *Új Írás* szerkesztőségébe, hogy visszaszerezze a regényrészletet. Azzal az indokkal, hogy itt-ott még szeretne javíthatni rajta. Juhász Ferenc a kéziratot sosem látta többet.

Szabó István, amikor bejött hozzám a kiadóba, mosolyogva – már-már elégedetten – mondta el, hogy jobbító kísérlete kudarcba fulladt, s a mellékhelyiségben megnyugvással hallgatta, hogyan zuhog a víz az agyonjavítva széttépett kéziratra. Viszont kezembe adta egy reménybeli regény itt közölt szinopsziszt. Azt mondta: – Ez a regény lenne az én feltámadásom. – Mikor azt kérdeztem, hogy Tolsztoj regényére gondol-e vagy húsvétra, így válaszolt: – Mind a kettőre.

Éva – Szabó István első felesége.

Az utolsó nyár

Szinopszis

Csanaki Ádám meg az édesapja asszony nélkül tengődnek otthon és az öt hold földön. Csanakiné három évvel ezelőtt meghalt; a két férfi azóta úgy él, mint két elvadult orvas. Meglátszik rajtuk és egész életükön a gondoskodó, ügyes női kéz hiánya; rosszul tápláltak, elhanyagoltak, házuk örökké rendetlen. Gazdaságuk is zilált, rosszul vezetett: a szervezőerőnek, amit egy jó gazdaasszony adhat a férfiak munkájához, nyoma sincs, legfeljebb nyers, fizikai erővel pótolják: így rengeteget dolgoznak, de alig van eredménye. Éppen csak eléldéglének valahogy. Pedig a beszolgáltatás nehéz éveiben nagy szerepe lenne az asszonyi ügyességnek, amely mellékutakon is megtalálná a boldogulás különböző módjait.

A házimunkákat rendszerint Ádám végzi el, lévén fiatal s az ilyen munkára alkalmasabb. Úgy-ahogy megtanult főzni – persze tudása nem terjed tovább a paprikás krumpli, bableves egyszerű ábécéjén –, ő jár időnkint a piacra is, hogy valami pénzhez jussanak. Talicskán tolja az árut a közeli kisváros piacára. Ezt szegyeilli a legjobban, mert ez a leginkább asszonynak való munka. A főzéssel még csak el lehet rejtőzni, de ezt mindenki látja. A kényszerűség azonban rászoritja a húszéves fiút, hogy ilyen férfiatlannak tetsző feladatokat is ellásson.

A hagyományos, íratlan törvények szerint valamelyiküknek meg kéne nősülnie. Az egész hegyközségnek ez a kimondatlan – sőt néha kimondott – véleménye. Asszony nélkül nem lehet gazdálkodni. Melyikük nősüljön? Csanaki már idős ember, hatvanon felül jár – hallani sem akar ilyesmiről; nemrég határozottan visszautasított egy jó szándékú kísérletet, amikor egy özvegyasszonyt kommandáltak neki. Ragaszkodik felesége emlékéhez, s inkább vállalja ezt a nyomorult vergődést, mintsem egy idegen lény megjelenését a házban. Marad tehát Ádám: ő a fiatal, a nősülés mindenképpen az ő feladata lenne. Előbb-utóbb úgyis rá kerül a sor. Igaz, kissé korai – még katona sem volt –, de az ő helyzetükben most ez alig számít. Sőt, mivel őszre már fenyeget a bevonulás réme, az apa egyedül maradna; egy fiatalasszony éppen pótolná Ádámot odahaza. A nősülés magától értetődőnek látszik.

De a fiúnak sincs kedve hozzá. Nemcsak azért, mert szerelem nélkül, pusztán a célszerűség kedvéért nem tudja ezt a lépést megtenni; mások a tervei is: nincs szándékában parasztnak megmaradni. Gyerekkora óta rajzol, és ahogy felnőtté vált, nem szűnt meg rajzolászenvedélye, inkább egyre jobban elmélyült; paraszti munkáját csak mellékesnek, esetlegesnek érzi a művészi munka mellett; abból él, de nem az a hivatása. Mostani helyzete, sorsa csak ideiglenes: jövőjét nem tudja így elképzelni. A művészi hivatástudat egyre nagyobb erővel dolgozik benne, otthoni munkáját kényszerűen végzi, s már aligha lenne képes belenyugodni abba, hogy megmaradjon a föld mellett. A házasság ezt jelentené, meg a lemondást, tönkremenést, boldogtalanságot is, tehát a jelképes halált.

Másra hivatottságában nem alaptalanul hisz. A közeli városban akad néhány baráti pártfogója, akik ismerik rajzait, igen tehetségesnek tartják, és egyöntetű véleményük, hogy Ádámnak el kell indulnia a maga útján. A múzeumigazgató elérte, hogy munkái illetékes kezekbe jussanak, néhány meg is jelent a fővárosi lapokban, sőt, Ádámot fel akarják venni a Képzőművészeti Főiskolára; még a középiskola hiánya sem számít. Csak felvételi kérelmét kell benyújtania.

Az öreg Csanaki az egyetlen, aki nem szorgalmazza Ádám nősülését, noha érdekei ezt kívánnák. Még csak célzásokat sem tesz a fiának, mintha teljesen rábízna az ügyet; valójában a kímélet, az emberi belátás vezeti: ő maga is érzi, milyen szerencsétlenségbe sodorná a fiút egy kényszerű házasság. Jól ismeri Ádámot, és tudja: jó paraszt úgyszemint lesz belőle, annál már sokkal többet olvasott, és a kukorica vagy a széna sorsánál sokkal jobban érdekli a rajz, munkáját csak azért végzi, mert nem tehet mást. Régóta látja és egyre inkább megbizonyosodik, hogy Ádám útja elvezet innen, már folyik a készülődés, s ezt aligha lehet megakadályozni. Csanaki nem is olyan ember, aki szembeszegülne a sors nagy erejű törvényeivel. Eddig se üldözte a fiát, amiért olyan sokat olvas, sőt rajzolgat; soha egy szóval nem bántotta érte, nem az egyetlen gyerek iránti majomszeretetből, hiszen másként szigorú ember volt – hanem bölcs belátással és nem mindennapi intelligenciával átérezte, hogy a fiú másra rendeltetett, és hiábavaló lenne útját állni. Igaz, apai ábrándjai az ifjú gazdáról szétfoszlottak, de értelme nem engedte meg, hogy önző módon, természetellenes dolgokat kovessen el. Fatalista megnyugvással tűrte, míg Ádám szemmel láthatóan másfajta életre készülődött; még egy kis büszkeség is volt benne a fia iránt.

A nyár elején Ádámnak döntenie kellett: megy-e a főiskolára vagy sem. Súlyos és kínzó probléma előtt állt. Megteheti-e, hogy sorsára hagyja idős apját, egyedül, gondviselő nélkül, mikor az a munkát is egyre nehezebben bírja, a bcszolgáltatással meg éppen nem tud majd megbirkózni. Rokonaikra nem támaszkodhatnak. Az öreg Csanakira a teljes magárahagyatottság vár; a fiú úgy érzi, kegyetlenséget, aljas dolgot művel, ha ezt megteszi vele. Mintha keresztülgázolna az apján, aki nem ilyen öregséget érdemel, hanem igenis azt, hogy reményei megvalósuljanak: a fia majd helyére áll, és gondviselője lesz. De a saját út hívása nagyon erős: Ádám aligha tud lemondani Pestről. Itt a nagy alkalom, hogy azzá legyen, ami szeretne lenni; hiszen már most inkább művész, mint földművelő, csak fél lábbal, fél szívvel él itthon, s régóta ideiglenesnek érzi ezt is. Elszörnyed, ha arra gondol, hogy megnősülne, és örökre itt maradna. Talán öngyilkosság lenne ebből. Úgyis egyre jobban szorul a hurok körülötte: az életét nem tudja már sokáig így elképzelni; ideje, hogy végre a hivatás felé forduljon. Egyre többet lázadozik mostani sorsa ellen, munkáját is mind kedvetlenebbül végzi.

A főiskola ügyét titokban tartja az apja előtt, mindaddig, amíg nem tud dönten. De az arra érdemesnek tartott embereket sorban kikérdezi, mitévő legyen; tanácsaikkal nem sokra megy, mert mindenki másképpen beszél. Legtöbben úgy adják meg a feloldozást: menj, orulj, ha mehetsz, úgyszincs jövője a gazdálkodásnak. Ez a praktikus vigasz kevés Ádámnak; ő a kérdés erkölcsi megoldását keresi, azaz: megteheti-e, hogy az apját sorsára hagyja. Ámde itt senkitől sem kap segítséget.

A városban élő, intellektuel pártfogói egyértelműen azt követelik, hogy Ádámnak mennie kell a főiskolára – aggályoknak helye nincs. Nagyobb bünt követne el, ha ott-hon maradna. Persze, súlyos probléma az övé, de ilyenkor kíméletlennek kell lenni. Jézus is azt mondta: ki az én atyám, ki az én anyám, és kik az én testvéreim?

Ádámot ez sem nyugtatja meg.

A döntést az is megnehezíti, hogy tulajdonképpen már szabad ember, jóformán ő a családfő, az apja nemigen szól bele semmibe. Ahogy öregedett, úgy engedte át lassan fiának a vezetést. Ádám tehát felelős, és magára van utalva a döntésben. Ha az apja megtiltaná, hogy elmenjen, akkor fellázadhatna, összeveszne vele, és csak azért is ott-hagyná. Így nemcsak a saját, hanem az apja sorsa is az ő kezében van. E kettős felelősség teszi habozóvá, ez kínozza, mert akárhogy dönt, valamelyikük áldozat lesz.

Félelmes súly van az ember vállán, ha szabadon választhat. Még arra is gondol gyávább pillanataiban: hátha nem veszik fel a főiskolára, s akkor minden megoldódik.

Apjának a múzeumigazgató árulja el a főiskola tervét, azzal a céllal, hogy Csanakit meggyőzze és beleegyezését megszerezze. Nagy meglepetésre azonban Csanakit nem kell meggyőzni: nyugodtan, szinte derűsen fogadja a dolgot, mintha régóta tudna már róla, és eldöntötte volna magában, hogy így lesz; nem haragszik, nem mutat elkeseredést, mondhatni: nemesen viselkedik; ettől fogva ő maga könnyíti meg Ádámnak, hogy megtegye az első lépéseket. Kezébe adja a szabadságot és feloldozást, leveszi a teher jó részét a fiú lelkéről, mintha utolsó pillanatig teljesíteni akarná apai kötelességét. Utoljára még családfői rangra emelkedett, s ebben nagyvonalúságról, bölcseségről tett tanúbizonyságot – az ő emberi nagyságának és a fiú szenvedésének akar emléket állítani ez a leendő munka.

Csanaki – Szabó István novellaköltészetében a Csanaki-történetek egytől egyig önéletrajzi fogantatásúak. AZ UTOLSÓ NYÁR egyértelműen önéletrajzi hitelességű regény lett volna; sajnos, nem készült el.

Levelek Győri Jánosnak

Bp., 1971. okt. 8.

Kedves Barátom!

Telefonbeszélgetésünk óta sok minden történt.

Másnap (szept. 28-án) valóban ki kellett hívni a körzeti ügyeletet. Nem a hasmenésem miatt, ez lett a kisebb baj, hanem hirtelen magas láz tört ki rajtam. Az orvos tüdőgyulladászt állapított meg. Azonnal kihívta a mentőket, és azok beszállítottak az Uzsoki úti kórházba. Azóta itt vagyok.

A kezelőorvosom szerint a tüdőgyulladásom igen csúnya és makacs, nem is tudtak 3-4 nap alatt – mint szokványos esetekben – kikezelni, a dolog régóta lappanghatott, és a tudóm körül van még egyéb disznóság is. (Mellhártyalenövés stb.) Jelenleg nyomják belém a tetráninjekciókat, több-kevesebb eredménnyel. Még szúr a hátam, arról nem is beszélve, hogy a sok viszontagságtól teljesen legyöngültem.

Hát nagyjából ez a szomorú helyzet.

Most itt fekszem tehetetlenül, és mit sem tudok tenni közös dolgunk ügyében. Pedig ha máskor nem, most igazán szükségem lenne rá, hogy az ügy haladjon. Ti. nemcsak a betegség nyom, hanem egyéb is: teljesen pénz nélkül vagyok, és ez kórházban kétszeresen rossz[abb], mint odakinn. Kezelésem még hetekig eltart.

Kedves János, nem lehetne nyomorúságos helyzetemre valami megoldást találni? Mindössze kétezer forintba lenne szükségem, még itt bent a kórházban, hogy valami kintartásom legyen. Tudom, hogy szinte képtelenség, amit kérek, hiszen még a szerződést sem kötöttük meg. Mit tehet ilyen esetben a kiadó, mit sem, fogalmam sincs.

Megtennéd-e, hogy erről a jajos-bajos dolgomról konzultálnál Domokos Matyival? Ketten talán kisütnének valamit az érdekemben. Lehet, hogy még hetekig benn kell maradnom a kórházban, s most afféle gyorssegély vagy gyors segítség kellene, hogy ezt az időt átvészeljem. Az Alap támogatására nem számíthatok, mert az idén már vol-

tam kórházban (idegosztályon), és akkor kimerítettem minden segélylehetőséget. László Gyula ezt nyíltan megmondta annak idején, úgyhogy nincs értelme az Alaphoz fordulnom.

Hát íme a kutyaszorító. Amikor lehetőség nyílna arra, hogy az erkölcsi föltámogatás (kötetem megjelentetése) mellett valami kis anyagi mankóhoz is jutnék – erre én egyszerre ágnak esek, és tehetetlenné válok. Pedig – az ügy érdekében – az én részemről is megfelelő akuvitás kívántatna, hogy minél előbb megszülethessék az a szerződés. De innen a kórházból még azt sem tudom elintézni, hogy *A lázadó*ból szerezzek egy példányt.

Nem tudom, öregem, mi lesz velem. Gyöngye vagyok, leromlottam 48 kilóra, és gondolhatod, hogy lelkileg-idegileg sem állok jobban; végképp elborított a keserűség, már-már nem is tudok küzdeni ellene. Az orvosi törődésről is jól tudod, milyen manapság: ahol pénzt szagolnak, egészen másként táncolnak. Hát énnálam nyomban megérezték, hogy nincs pénzem – és ehhez igazodik nemcsak a kezelés, hanem a hang is; ezt a hangot szeretném elnémítani és persze a gyógyításomon is lendíteni azzal, hogy némi kis pénzt löknék a kezelőorvosnak. Mindez hiú álom, hiszen még azt sem tudom, hogy a jövő héten miből veszek egy kis kajapótlékot.

Kedves János, ha lehet, minél előbb válaszolj a levelemre, akár jót, akár rosszat. Ne haragudj, hogy a barátságunkkal visszaélek, és ilyen lehetetlen kéréssel támadok rád. De úgy érzem, nem fordulhatok máshoz, csak hozzád.

Barátú szeretettel üdvözöl

Szabó Pista

Címem: Bp. XIV., Uzsoki Kórház
III. Bel. osztály, 206

Ui. Nagyon nehezen megy a levélírás is, de alighanem kénytelen leszek László Gyulának is írni, az Alap-levonások ügyében. *A lázadó*-ügyben: talán Kamondy Laci kölcsönadná dedikált példányát legépelésre, de én innen még telefonálni sem tudok, mert nem eresztenek ki az osztályról. Megtennéd-e, hogy felhívod, és az én nevemben is elkéred a kötetet?

Telefonbeszélgetésünk: Szabó Istvánnak növekvő lelki és írói válságában nemcsak AZ UTOLSÓ NYÁR című regényét nem volt ereje megírni, 1966 és 1971 között nemigen fejezett be novellát sem. S míg a kiadó a várva várt regényt szerette volna megjelentetni, s nem a válogatott novellákat, magát Szabó Istvánt Domokos Mátyással arról kellett meggyőznünk, hogy „korszerűtlen” írásaiból nagyszerű válogatást lehet összeállítani. Telefonbeszélgetésünk eredeti célja találkozásunk időpontjának rögzítése volt, de én a hetedik emeletről az utcai telefonfülkéhez letámolygó Szabó Istvánnak azt javasoltam, hogy (ha már készülék mellett áll) azonnal hívjon orvost.

A levelet EGY CYÖTRÓDÓ TEHETSÉGRŐL című írásomban (*Új írás*, 1976. május) részben megjelentettem.

Kedves Jancsi!

A Szépirodalminál megjelenő (*ha megjelenő*) könyv elé igen nagy aggodalommal nézek. Úgy várom, mint valami közelgő szerencsétlenséget. Ha volt még valami írói rangocskám, akkor ez a könyv úgy eltemet, örökre, mint a Don-kanyar bakáit a hó. Szín-

vonásban egyenetlen, igen sok darabja korszerűen, naturalista, ráadásul paraszti: ki a fenét érdekel manapság ez a témakör? A parasztságot mint osztályt összezúzták, szétzüllesztették. Mégiscsak ez volt a nemzet alapja. Ne hidd, hogy retrográd nézete- ket hirdetek, de a kollektivizálás egészen mást hozott, mint amit vártunk. Az *egyéni*leg gazdálkodó falu *közösségibb* volt, mint a mostani, látszólag *közösen* gazdálkodó, de egye- deiben *önzően magába forduló* tsz-tagság. Ha ehhez a témához nyúlnék, a hazai szocia- lizmus alapjait támadnám meg. Ez nincs szándékomban. Maradnak tehát a periferi- kus, súlyos ügyeket nem bolygató témák, s így lesz a felelős íróból szórakoztató iparos.

Indulatomban kissé előreszaladtam. Maradjunk a könyvemnél. Megjelenését nem akadályozhatom meg, de *nem is akarom megakadályozni*. Reális, gyakorlati elkötelezett- ségeim vannak, mind a Kiadónál, mind az Alapnál. Holmi szeszélyből nem rúghatok föl konkrét megállapodásokat. Finnyáságból sem, mert gondolnom kell a maradék honoráriumra. Fogalmam sincs, hol tart, milyen állapotban van a kötet, illetve az a nyomasztó szörny, aminek *Ne nézz hátra* a neve. Már ez a cím is képtelenség, hiszen folyton-folyvást hátranézegetek – mi mást tehetne egy ember, aki valamikor írásra adta a fejét? Fantasztikus regényt írni nincs szándékomban, tehát *csak* a jövőbe nem bá- mulhatok. Igenis, kötelességem hátranézegetni, mert van itt egy réteg, amely nagyon szeretné, ha az ország népe sok mindent elfelejtene, a lehető leggyorsabban. Ez nem megy. Az emberi nem egyik legszebb vonása az emlékezet. Persze, sok baj forrása is, de nélküle nem lennének emberek.

Kedves Jancsi, ne neheztelj, amiért a *Ne nézz hátra* címet kifogásolom, hiszen az ál- talam átadott listából Te választottad ki, én meg akkori gyöngé állapotomban gondol- kodás nélkül beleegyeztem. Pedig ellentmond a kötet tartalmának is. Egyszóval: mást kell kitalálni.

Tavaly, az Uzsoki Kórházban összetákoltsz fulszöveget és önéletrajzot, hacsak lehet- séges, sőt mindenképpen vond vissza. Gyógyszeres hatás alatt írtam, nem vállalhatom egyetlen sorát sem. Legalább *így* ne tegye magát az ember nevetségessé. Különb- en is, mire való egy könyvet megzenésíteni? Nincs ellenszenvesebb, dühítőbb látvány, mint amikor egy könyvtárban vagy könyvesboltban az olvasók a fulszöveg elolvasása révén döntenek el, hogy melyik könyvet válasszák. Igenis, tessék vállalni a kockázatot. Hogy a mai embernek erre nincs ideje? Akkor ne is kezdjen az olvasáshoz. S ha már a fulszö- vegnél tartunk, annyi idétlenséggel találkoztam ebben a műfajban, hogy fölöslegesnek tartom a számukat szaporítani. A Gallimard, a Fischer Verlag vagy a Macmillan cég ezt egyelőre jobban csinálja. És nem óhajtok fényképet sem a fülre – nem vagyok én filmsztár, hogy gimnazista lányok a szobájuk falára ragasszanak.

Jó lenne már találkozunk, hogy ezeket a kérdéseket – és az általam még nem is- merteket is – megbeszéljük. Itt a kórházban lehetetlen akár egy ötperces komoly dis- kurzust lefolytatni. A kiadóhoz meg nincs kedvem bemenni, mert egy sereg ismerőssel összefutok, és sztereotip válaszokat kell adnom sztereotip kérdésekre. Mitévők le- gyünk tehát? Elszoktam az eszpresszóktól is. Legjobb lenne, ha szombat délután vagy vasárnap folyamán – amennyiben ezt családfői pozíciód megengedi – a lakásomon meglátogatnál. Ti minden hétfvégén hazaengednek a kórházból. Otthon mindent nyugodtan megbeszélhetnénk. Írj a lakásomra egy expressz levélapot, hogy hol és mi- lyen időpontban találkozhatnánk, és a megjelölt helyről hazamennénk. De mindez csak akkor esedékes, ha családi életed és otthoni elfoglaltságod nem akadályoz benne. Én, hacsak lehetséges, megpróbállak fölhívni péntek du. 2-től.

Kedves barátom, ne haragudj, ha helyenkint nyersen fogalmaztam, de már az is

nagy eredmény, hogy már tudok mérges vagy jókedvű lenni. [...] ez a se nem kommunista, se nem szociáldemokrata stáb minden alkalommal földühít, ha látom, hogyan posványosítják el a magyar szellemi életet. Működésük veszélyes és jól átgondoltan nemzetellenes; hosszú távra szóló manipulálást érzek benne. Úgy érzem, jogosan beszélhetek bűneikről, mert egyrészt valóban a népből jöttem, másrészt mint író a nemes baloldalhoz tartozom: ez magától értetődő. Ezért fáj, hogy ebben a menetben a polgárság kiütéssel győzött.

Lehet, öregem, hogy Te nem látod ilyen sötéten a helyzetet, de akkor cáfold meg, levélben vagy élőszóval. Régóta ismert, baráti vigyorod talán ezúttal is segítene rajtam. Zsókat és fiatalokat szeretettel köszöntöm. Baráti üdvözléssel

Szabó Pista

Olthoni címem: Bp. XIV., Varga Gy. András park 16/B

Kórházi címem: Bp. II., Vörös Hadsereg útja 116.

Országos Ideg- és Elmegyógyintézet, III/B férfiosztály

A Szépirodalminál megjelenő (ha megjelenő) könyv – A NE NÉZZ HÁTRA 1973 januárjában végül is megjelent, s a megjelenés és fogadtatás új alkotókorszak nyitánya lett Szabó István életében. A mégis lehetséges feltámadásé.

Te választottad ki – Szabó István legalább öt-hat címet javasolt, s köztük a NE NÉZZ HÁTRA volt a legjobb. De nem én választottam ki, hanem Illés Endre, aki nem változtatott a döntésén. Maradt a fénykép is. De a Szabó István által írt életrajzhoz és „fülszöveghez” nem ragaszkodott a kiadó. Az életrajz az ISKOLA A MAGASBAN című kötetben már napvilágot látott (ŐNÉLETRAJZ, II), az ún. fülszöveg (A KÖTET ÍRÁSÁIRÓL) most jelenik meg először.

A levél egyébként nem postán érkezett, Szabó István maga kézbesítette.

A kötet írásairól

Fülszöveg

Önálló életre szánt, egymástól látszólag vadidegen írások egyszer csak közös tető alá kerülnek. Első pillantásra csupán annyi a rokonság közöttük, hogy ugyanaz az író írta őket: egy soknejű férfi gyermekei. Első pillantásra, mondom. Ahányan vannak, annyifélék, de tüzetesebb odafigyelésre már egyre több hasonló vonást fedez föl rajtuk az ember, mintha az a férfi mégiscsak hűségesen kitartott volna egy asszony mellett. Így is van. Csapodársága csak látszat. Élete során mindig ugyanazt a nőt hódítja meg, mindannyiszor az első légyott ujjongó örömeivel – és az örömet követő keserű szájjal, hogy a hódítás ezúttal sem volt teljes, várni kell a következő találkozóra.

Közben itt sorakoznak e találkozók gyümölcsei, tető kell a fejük fölé, pedig talán szerencsésebb volna, ha külön-külön kőszálnának a világban, és nem fedeznék fel, hogy valamiképp együvé tartoznak. Ezt az együvé tartozást apjuk makacsságának köszönhetik, az állhatatosságnak és hűségnek, amellyel újra meg újra megkísérli a rábízott feladat teljesítését. Ők bizonyítják az egyetlen célért számtalanszor megismételt ostromot. Hadd legyenek hát együtt, a kudarc és gyarlóság gyermekei, így, egy seregben talán föl-fölvillantják a reménység fényét, hogy érdemes, hogy egyszer sikerül megírni, amit kezdettől fogva akart – hiszen mi egyéb éltetné ezen a földön.

Levelek Nagy Lászlónak

Bp., 1972. dec. 16., szombat

Kedves Laci Bátyám!

A kétségbeesés meg a rémület adja kezembe a tollat. Alig-alig hevertem ki Kamondy László barátunk pusztulását (egyáltalán, kihevertem-e, szabad-e kiheverni?), és most, csütörtökön, szembenéztek velem a fekete ólombetűk: MEGHALT KONDOR BÉLA. Már a nekrológ olvasása közben Te jutottál eszembe, hiszen tudtam, hogy ő talán a legközelebb barátod volt – és azt is sejtettem, hogy szombatra kezemben lesz a méltó, igazi búcsúztató.

Most olvastam el. Igen, így kell a fájdalom felülkerekedni, így kell szembenézni a „piszkos erőssel”. Aki megbénul a Kígyó tekintetétől, tudjuk, mi a sorsa. De az első mondatod nagyon megütött, mert úgy éreztem, nekem is szól. Barátaim már csak a noteszomban vannak: nevek, címek, telefonszámok. Meg az emlékek. Évek óta élek elvadultan, ember-melegért dideregve, de erőm nincs, hogy elinduljak a baráti aklok felé. Se erőm, se bátorságom. Nem mer visszatérni a tékozló fiú!

Elég a siránkozásból. De ismerek egy erdélyi román közmondást: „Amitől az ember igen fél, az előbb-utóbb megtörténik vele.” Hát ha a „halálraszántak magányosak”, akkor sok jóra nem számíthatok. Mégis: mint a valóságban Bajcsy-Zsilinszky, én a képzeletben várom, elképzelt revolverrel, az ugyancsak elképzelt Gestapót. És lehet, hogy önnönmagamra töröm rá az ajtót: mert a Gestapo is én vagyok.

Nem akarlak Téged ijesztgetni, sem másokat, galád és hitvány zsarolás lenne. Én „élet-rszántan” várom a legrosszabbat. Ezt sugallják a búcsúztatód utolsó mondatai is.

Azt hiszem, Zsdanov már nem él, de az istenit, „szellemét a tűz nem égeté meg” – íme, hullanak, hullanak a jók! És akik élünk, fulladozunk a görénybűzben.

Talán egyetlen nagyszerű tulajdonsága az embernek, hogy nem tud beletörődni a halálba. Ezért ír, fest, épít – még fákat is ezért ültet –, mert közben „elfelejti”, hogy mi vár rá. Csodálatos ez. Mint a Westerplatte lengyel hősei, ez a nyolcvan-egynéhány katoná, 1939 szeptemberében. Ilyen a hárommilliárd is.

Mi meghalunk, de az igazság, a szépség fényes és örökkévaló. Talán ezért tudunk élni, bár *amazi* is tudjuk. Előkelően így szokták mondani: Heroikus pesszimizmus.

Igent, kemény igent akarok mondani az életre, még a pánik kellős közepén is. Lagzikra, keresztelőkre szeretnék járni, nem temetésekre. Az ember örömnépeire, nem halottú torokra. Mégis el kell menni: el kell fogadni a megdönthetetlen dialektikát.

Laci bátyám, Neked nincs szükséged vigasztaló szóra, nem olyan fából faragtak. Befogadod a szenvedést, de le is gyűröd. Én vagyok az esendőbb – ezért született meg ez a levél, a levél szavai, mondatai, nehogy kitörjön belőlem az értelmetlen üvöltés!

Téged és Margitot csak azzal deríthetlek föl, hogy szentestén megszületik a Kisedd. A kétezer éves Remény.

Szeretettel üdvözöl
Szabó Pista

Kamondy László 1972. október 23-án, Kondor Béla 1972. december 12-én halt meg.

Kedves Laci!

Leveled igen-igen jólesett. Egyrészt, hogy ilyen hamar, galambfordultával megérkezett, másrészt pedig, hogy nem bátyáskodó-atyáskodó, fölszínes vigasztalgatással intézted el sirámainkat. A harmadikat alig merem említeni: tulajdonképpen nem is számítottam válaszra, mivel gondoltam, elég a magad baja, bánata, keserve, hogyan jusson még másokkal való toródásra is? Lám, ezúttal is jutott, noha – látszatra – nem tartoztam a „legközelibb” embereid közé, már indulásunkat és főként eredményeinket nézve nem.

Hangot kellett adnom elkeseredésemnek, amely éppen akkor ért sorozatosan, amikor kilábalóban voltam a saját zűrzavaros félmúltamból. Derűsen, jó erőben terveztem a jövőt, a rám váró munkát, és a lábam megint belegabalyodott a gubancba, amelyről azt hittem, már a talpam alatt van, legyőzötte. Kihez fordultam volna? Szinte magától értetődően jött tollam alá a neved, mint ahogy majdnem naponként nyúlok a *Deres majális*ért, onnan tudom, milyen a harag szépsége, a fájdalom nem legyűrő, hanem fölemelő ereje, a minden rossz és gonosz fölött a vigasz örökmécsese. Meg az emlékezés, az emlékezés, a volt paraszti fészekmelegség! Ha tudnád, milyen állapotban van az a kötet! Kondor Bélának kellett meghalnia, hogy mindezt elmondhassam – bár előbb-utóbb nyíltan jelét adtam volna, egy nyilvánosság elé szánt vallomásban, mit jelent nekem meg jó néhányunknak a te költészeted. Röviden: a folyam, a nagy folyam fősodrát, pedig mellette, jobbról-balról, nem jelentéktelen fodrok tájékszának. Szemtől szembe igen bajos lett volna mindezt megvallanom, hiszen még akkor is sután dadogok, ha ezt mondom: – Elég jó idő van, csak ne csípne annyira a szél. – Azt hiszem, nemcsak az utánad jövő költőhadakra (versírókra) voltál és vagy igen nagy hatással, hanem a (látszatra) másik vetésforgó, a próza művelőire is, ezt koronatanúként állíthatom. Sánta, Kamondy, Csurka, Galgóczi – mind-mind úgy tekint rád, mint szilárd támpontra, a tisztesség archimedesi pontjára. Véghezvitted azt a különös csodát, hogy „szemben álló” voltod ellenére is „haladóbb” vagy, mint a hivatalosan is „elkötelezett”-nek kikiáltott verselők. Lópogácsa a markukba. Te már akkor is elkötelezett voltál, amikor hírét sem hallottad ennek a szónak. Csak eleve elkötelezetten lehet és szabad ebben a kis országban tollhoz nyúlni. Ezt nem tudják azok, akik ispánként nyomakodnának fölénk – hogy ebből a zsiros-kényelmes stallumból döntsenek, ítélkezzenek, sőt elhítenek magukkal és a világgal, hogy nélkülük itt nem lenne „irodalmi élet”. Hát homály és zűrzavar nem lenne, valóban. A bazaltkeménység zavarja, idegesíti őket; meg az, hogy akad néhány ember, aki nem olyan, mint ők. Mit tehetnek? Ha a bazaltot már nem tudják elmozdítani, megkerülik – de ebből a kénytelenségből is igyekeznek hasznot csikarni. Arany János túljárt az osztrákok meg itthoni szolgálk eszén; erre fölfelé tolták, nagy ravaszul, hogy fagyjon meg az alpesi kötrónuson. Majdnem jól számítottak. (Persze, ehhez olyan formátumú irodalompolitikus is kellett, mint Gyulai Pál, aki szándékán kívül, de hathatósan az ő kezükre játszott.)

Kedves Laci, vigasztaló leveledből látom, hogy te a földön jársz, anélkül hogy földhözragadt lennél. Tudom, hogy utálod a szembedicsérést, de egy mentségem van: érdek nélkül teszem, és már régen meg akartam köszönni neked, amit a költészeted számomra nyújtott. Érdek nélkül? Mégsem. Hiszen ez a költészet jelentette és jelenti az én el-elakadó masinámnak a transzmissziót. Talán csak Dosztojevszkijtől kaptam – még fiatalabb fejjel – ilyen tartós és hathatós erőt. De a te költészeted hazai, az én támaszom.

Különös, mondhatná akárki. Valóban különös. Én vagyok az a magyar prózaíró, aki szívesebben olvas verset, mint prózát. A friss folyóiratokból is először a verseket olvasom el. Pedig nem vagyok zugverselő, sokkal erősebb bennem a mesekényszer, meg főként az emberek között feszülő, az őket mozgó dráma iránti érzék. Elégedett vagyok műfajommal. (Eredményeimmel már nem, természetesen. Még a mennyiségükkel sem.)

A kézírásos hagyatékban fennmaradt nyersfogalmazvány – sajnos – csak levéltöredék.

Levél Réz Pálnak

Bp., 1973. febr. 9.

Kedves Pali!

Én vagy gyors levélíró vagyok, vagy semmilyen. Mivel soraid nagyon megörvendeztetek, nyilvánvaló, hogy az első utat választottam. Azaz: nem is kellett választanom. Magától értetődően nyúltam papír-toll után.

Egy könyvedikálás ritkán lesz holmi levelezés csírája; a mi esetünkben még különösebbnek tekinthető, hiszen jól tudom, hol található Réz Pali lóállása, ezt a bunkert akár mikor fölkereshetem. Mégis vannak azonban egy és más dolgok, amiket csakis levélben lehet elmondani – bármilyen közvetlen, baráti legyen két ember kapcsolata.

Visszaugrom három-négy évet az időben.

1969 vagy 1970 nyarán ott lődörögtem a Lapkiadó épülete táján, úgy két óra körül, egyes-egyedül. Nagyon elkenődött, nagyon keserű és hitevesztett állapotban: olyan letört voltam, hogy aznap még egy falatot sem ettem; ha kaviárral vagy nem tudom milyen ingyencsúszkával kínálnak, azt is undorral visszautasítottam volna. Ekkor jött velem szemben két vidám fickó. Réz Pali meg Csurka Pista. Az egyikük, Réz, azt mondta: – Az istenedet, te Szabó Pista, miért nem írod a novelláidat? – En, nagy szorultságomban, azzal vágtam ki magamat, hogy azért nem tudok írni, mert nincs sorvezetőm. Annyi baj legyen, mondtad Te, majd küldesz egyet. S egy kis ideig még elbolondoztunk ott a járdán, jóízű nevetgélések közepette. Mert akármilyen rossz lelkiállapotban voltam is, Ti ebből nem láthatatok semmit: nem szoktam a belvilágomat kívül, az arcomon körbehordozni, mutogatni. Aztán szétváltunk. De én negyedóra múlva már jóízűen bekebeleztem egy adag pirított májat az Emke büfében, az Akácfa utcai oldalon.

Miért idéztem föl ezt a jelentéktelennék látású kis epizódot?

Annak a lezser, sőt banálisnak is nevezhető mondatnak a kedvéért. Mert akármilyen hihetetlennek hangzik, de ez a néhány odavetett szó tízszer többet ért nekem, mint egy korosabb és tekintélyesebb nagyságunk kioktatása, amelyben akkortájt részesültem. (Nem a kiadó kötelékébe tartozik.) Először is megpirongatott méltatlan életmódomért – ez még helyénvaló volt –, aztán nagy komolyan fejtegetni kezdte, hogy én nemcsak önmagamnak tartozom felelősséggel, hanem a köznek is, mert olyan kincsnek a birtokában vagyok, amit nem szabad felelőtlenül eltékozolnom, én nem X. Y. vagyok, hanem... Szóval zuhogtak rám a szebbnél szebb közhelyek. Már-már ott tartottunk, hogy olyasféle nemzeti vagyonnak számítok, mint egy Rippl-Rónai-kép. Énbennem szép lassan, de biztosan emelkedett a higanyszál, mert: I. az járt az eszemben,

hogy azért megkínálhatna egy konyakkal; 2. egy AKÖV-gépkocsivezető éppen olyan értékes vagy értéktelen a köz számára, mint én; 3. ellensége vagyok mindenféle arisztokratizmusnak, de leginkább a művészeknek, mert fellegvárat ad egy sereg silány embernek, ahonnan nagyképűen nézdegélhetik az alattuk nyüzsgő világot (noha maltert kellene keverniük); 4. gyűlölöm a nagyképűséget, tehát meggyűlöltem ezt az embert. Vagy megsajnáltam?

Mindenestre: elérte az ellenkezőjét, mint amit akart. Egy megátalkodott öszvér engedelmes lovacska volt hozzám képest. *Így* soha, senki sem tudott velem boldogulni. Legalább olyan féltékenyen őrzöm szuverenitásomat, mint a hajdan oly büszke Anglia.

De a Te könnyed, pajtáskodó szavadra egészen másképp reagáltam. *Látod, Pali, ez az, amit nem felejtettem el.* Nyomban megérezttem, hogy ez az ember csipkelődik ugyan, afféle baráti izélgetés ez, de mégis várja, akarja, hogy dolgozzam, tehát nagyon is komolyan beszél. Komolyabban, mint az a fölkont és fennkölt egyén. Te bedobta a mentőövet.

Egyelőre csak ebédelni rohantam, nem írni – *akkor* az is nagy szó volt, hogy megmozdult bennem az életöszton. Mindjárt jön az írás problémája és vele a levelednek ama passzusai is, amelyek ezzel kapcsolatosak.

Az 1960-as évek derekán rohamosan elbizonytalanodtam. Pedig rengeteg megírnivalóm lett volna. (A témák jó része ma is érvényes, remélem, papírra kerülnek.) Tehát nem ürült ki az iszák, ellenben más baj történt. Föltámadt bennem a kétely: kit érdekel ma már egy eltűnőben lévő világ, különösen akkor, ha olyan „maradi” formában írják meg, ahogyan én írok? Az „új stíl” megzavart, elvette bátorságomat. Az, amit Te érdeként emelsz ki leveledben – hogy „nem követtél kordivatot, nem majomkodtál” –, az bizony hosszú időre megbénított: bcbeszéltem magamnak, hogy „tovább kellene lépnem”, „korszerűbbnek” kellene lennem, hiszen nevetségessé válok, ha így írok ezután is. Mentésemre szolgáljon, hogy el sem kezdtem kísérletezni. Inkább nem írtam. (Szerencsére fogalmam sem volt, hogyan kezdjem el az „új módit”. Pedig olvasni olvastam efféléket, bőségesen, de nem fogtak rajtam. Megint az a bizonyos szuverenitás?) Engem írás közben annyira lenyűgöz a valóság megragadásának és kifejezésének a vágya, annyira megbabonáz a hitelességre való törekvés, hogy egyszerűen *nincs érkezésem* formai játékokra, ilyen-amolyan mesterkedésre. Nem a tudatosság szerepét és fontosságát vonom én kétségbe (néhányik novellámról öt-hat változat is készült, tehát egyáltalán nem vagyok „ösztonös” író), szakmai huncutságom azonban csak odáig terjed, hogy kimódolom írás közben, mit *ne* mondjon egyik vagy másik szereplőm. No meg Jóska bácsit nem azért ültetem le, mert van Jóska bácsi meg egy szék... És két párbeszéd közé oda kell illeszteni valami cselekményt, tölteléknek. Nem. Jóska bácsinak *valamiért* le kell ülnie. S nem föltétlenül azért, mert nagyon elfáradt a nádvágásban. Ilyenkor minden ember leül, ha teheti. Egyszóval: furfangos író vagyok én, csak Ti még nem vettétek észre. Azaz: én jól eltitkoltam.

Kedves Pali, dicséző leveled olvastán úgy elpirultam, mint egy szűz lány. Megismétlem, az esett legjobban, az a „nem-majomkodás”. Éppen mostanában kapaszkodom ki a kétségek verméből, s a Te szavaid nagy erőt adnak ehhez. Visszatérőben van a nyugalom: maradj meg, Szabó, a magad természetességénél. Mást úgysem tehetsz. Elszalasztottál néhány évet, az ivás lealacsonyított, de íróként talán nem váltál nevetségessé. A poharat is eldobtam már régen.

Az Utoljára címen ne akadaj föl: nincs benne semmi szimboliztika. Véletlenül került a ciklus végére, amelyet Győri Jancsi állított össze. Nem rám vonatkozik, hanem

arra az öregemberre, aki még egyszer, „utoljára” hasznos szeretne lenni. Neki már nem sikerül. Én viszont most veszek új lélegzetet.

Sajnos, tört kell döfnöm a szívedbe, Pali: nem használok a sorvezetőt. Ti. a polgári iskola elvégzése után maradt egy csomó irkám, félig üresen. Kamaszkoromban azokba kezdtem írogatni. És megrögződött a szokás. Igaz, hogy íróként a *vonalas papírról* áttértem a kockásra, amint láthatod – de ahogy Te is írtad, ideológiát így is találtam. Azaz: kialakult magától. Külön bejáratú ugyan, de azt hiszem, megbízható és ütszes-séges ideológia.

Köszönöm leveledet; csatolom a sorvezető mellé. De úgy helyezem el a fiókomban, hogy gyakran kezembé kerüljön, ti. szeretek egyedül is jóízűen el-elmosolyodni.

Igaz szeretettel és barátsággal köszönt:

Szabó Pista

Majd küldök egyet – Réz Pál valóban elküldte az ígért sorvezetőt.

Az *UTOLJÁRA címen ne akadj föl* – Abban valóban nincs „szimbolisztika”, hogy a novella a *NE NÉZZ HÁTRA* című kötet végére került, de nem véletlenül került oda. Egyrészt: gyönyörű novella, tehát szépen zárja a könyvet; másrészt: a kötet összeállításakor mindenképp az utolsó befejezett-megjelent novellák egyike volt.

Levezelőlap Domokos Mátyásnak

[1973. április 1.]

Kedves Matiasz! Megkaptam B. Lacitól az *Új Könyvek* márc. számát, benne a Te „embertelenül magasztaló, de kitűnő recenzió”-dat. (Ezek az ő szavai, nagyon szeretem azt a fiút, húsz éve jó barátok vagyunk. Egyébként ő a sajtófőnököm és a nemzetbiztonsági főtanácsadóm; azért áll olyan jól a szénám, mondd meg neki.) A lap jellege nem engedte meg, hogy elemzésbe bocsátkozz, néhány mondatával mégis a lényegre útsz rá. Különösen jólesett, hogy írásaim magyar nyelvét megérzed, szóvá teszed. Erre igen kényes vagyok. Kemény, zárt, magyar közösségből jöttem, abban a „mélyvíz”-ben „csak” úszni kellett. És 17-18 éves koromban már tudatosan figyeltem ezt a tüneményt, amelyet nyelvnek nevezünk. A *Varázslat kertje* idején jót-rosszat összeírtak rólam a kritikusok, de hogy milyen az írásaim nyelve... Egy huncut ígét sem. (Teljesen le is szoktak erről.) Akkor igen rosszulest ez a fajta semmibebevés. Rosszulesik majd most is, mert ebbe nem tudok belenyugodni. S közben egy rövidnadrágos úttörő ilyesmiket ír az És-be: „líraiak is ezek a kis prózai írások... mives egyszerűségükkel...” Was ist das „mives egyszerűség”? [...]kének kotelessége lenne, hogy ezt a magas titkot feltárja előttem, de egy elhagyott erdőszélen ám! Nem, nem jó, mert kiszámíthatatlan fickó vagyok ugyan, de nem vértanú-gyáros. Csendben orvendezek a könyvnek, és csendes, de szilárd halát érzek Irántatok, amiért nem hallgattatok fafejű makacsságomra. Gy. Jancsit üdvözlöm. Szeretettel:

Szabó István

B. Laci – Bereczky László, az *Új Könyvek*, majd a *Könyvtáros* főszerkesztője. *Recenziódat* – Domokos Mátyás recenziója 1973 márciusában jelent meg. Nagy és gyönyörű eszszéje viszont megkésve, csak 1988-ban készült el (AZ ÍRÓI TISZTESSÉG KERESZTJE; *Kortárs*, 1988. november). Bárcsak Szabó István is olvashatta volna!

Levél Domokos Mátyásnak

Kedves Mátyásom!

Igen örültem nyílt szavú levelednek. Ilyennek ismertelek vagy inkább éreztelek Téged magadat is, eléggé megbízható ösztöneimmal. (Csak azokkal tudok eligazodni a világban.) Jólesik elkönyvelnem, hogy ezúttal sem csaltak meg. Pedig 10-12 éves ismerettségünk alatt „csak” tárgyaltunk (nem sokat), vagy futólag élcelődtünk a Kiadó folyóján. Mégis tudtam, hogy egyik szövetségessel beszélek. Miért?

Ezt fejtegetni már nehezebb dió.

Most, a tetejébe, itt az ígéreted is, leveled foglatában, hogy részletesebb, hosszabb munkában foglalkoznál velem – hadd szóljon nagyobbat az az ulló! Ez bizony igen jólesett. De miért a „megszégyenültség”, a „szörnyű mulasztás”? Még semmi se késő – (vagy ha igen, akkor én kétszeresen elmondhatom magamról). Nem tagadom, a *Várázslat kertje* idején sokkal jobban örültem volna, ha Domokos Mátyás ír a könyvemről, mint mondjuk [...] Pityuka (megint egy kiscserkész, jaj!), de imígy boronáltam el magamban a kérdést: „Tetszik Matyinak a könyvem, ez biztos, csak hát, úgy látszik, más művek foglalkoztatják.” Ami csendben emésztett – és emészt ma is –, az az, hogy Ti, az igazi értők, akiknek a szavát megszívlelnénk, sorra-rendre átengeditek a terepet ennek a gyanús sercnek. Honnan veszem, hogy igazán értesz az irodalomhoz? Hiszen nem bújtam-bogarásztam végig Domokos M. kritikus működésének dokumentumait. Sőt, személyes tapasztalataim révén bátran mondhatom: ez a Mátyás nem tiszteli sem az írókat, sem az írományaikat. Így beszél velük: „Mi lesz, mester, azzal a tetőfedéssel? Már itt a november is, becsurog az eső. Nem erről volt szó.” Valahogy ilyenformán vettél le a lábamról, mert a könnyed hang mögött hitelesebb, állhatatosabb tiszteletet éreztem, mint azokéban, akikre reggel nyolckor a feleségük adja föl a tógát, palástot, szent megilletődöttséggel, mert a férjük megy „szerkeszteni”.

Kérlek tehát, ne „félj” az önként vállalt feladattól; bár mindig óvatosan bántam felebarátaim félelmeivel, hiszen nem láthattam tisztán azok rugóit. Higgyél benne, Mátyás, hogy vállalkozásod sikerül, engem meg ne kímélj (ha netán a könyörületesség okozná gátlásaidat). Mostanában elég teherbíró vagyok. *A kritika pedig nem Róbert bácsi levele*, amivel ez a szerencsétlen [...] A[...] akart föltáplálni, ma sem tudom, miért. Falra mászni is megtanított a jóindulatával. No de azóta mégis megkapta tőlem a beosztását, eléggé brutálisan. Ismerhetsz, Matyi, elég jámbor fickó vagyok, de a butaság hihetetlenül agresszívva tesz, Sárkányölő Szent György válik belőlem, nem látok a vörös ködtől. A[...] ilyesmit motyogott: „Ezt azért nem érdemeltem meg.” Mégis volt annyi lélekjelenléte, hogy *nem* kérdezte meg tőlem, melyik építőipari vállalathoz tudnám beszerezni. Mert vannak összeköttetésem!

Látod, milyenek az írók? Domokos Matyi nem tiszteli a keresztjüket (hátha habszivacsból van), erre ők dacból nem írják meg legfőbb műüket, határidőre. Alkotói válság, ezen csak Illés Endre segíthet. (Pérez kell.) A[...] éjg dicsér egy novellistát, erre

ő hálából lehordja slendrián, stupid alaknak, még magyar szidalmat is használ a tetejébe: taplóagyú! (Azt hiszi, hogy ettől leomlanak Jerikó falai.) Szóval érdemes velük foglalkozni? Erdemes, Matyikám; amit leírtam, mind ezt sugallja. Azt már nem merem mondani, hogy az infantilizmusban megrekedt embertársaink felkarolása Istennek tetsző mivelkedet, mert hátha a Te szemedet is elfutja a vörös köd, jó Parkerodat sarokba vágod, és a tervezett portrét nem írod meg. – Vágj neki, öregem, mindenre való tekintet nélkül, azazhogy... Te hamarabb észbe kapsz, amikor már több kettőnél. A medáliák pedig hadd csorömpöljenek. Némely korosabb írónk úgy fest, mint Grisa őrmester 45-ben, amikor az Elbánál ünnepélyesen és öntudatosan lejtolt az amerikaiakkal, közben örült, hogy végre kifújhatja magát. Kitüntetései ragyognak: mind tiszta trombitaarany. Ezek az alattomos, vigyori jenkik – még csak véletlenül sincs rendszeren begombolva az ingzubbonyuk! – összecsdülnek, bámulják őt, Grisát, egymást bökdosik a könyökükkel, és nevetés közben potyog valami a szájukból: rágógumi. (Pfuj!) Mert nevetnek, jókedvűek, orulnek ők is, hogy vége a háborúnak. Az ő jóvoltából.

És Grigorij Grigorjevics [...] szerzsant kitüntetésein szikrázik a verőfény. De ő ártatlan. Az egyszerű nép még egyszerűbbé nyomorított fia. A szűzföld.

Nagyobb gond ez az Általad is említett „álértékrend”. Hát igen. Csakhogy nem új dolog ez, már a két háború között (a 30-as években) írt róla Nagy Lajos, a „szelíd” Kosztolányi, Illyés meg mások is, hogy két „lista” forog a magyar szellemi életben: az első maguk az írók meg jó zászlótartóik állították *volna* össze, ha önmagától is meg nem születik (az értékes olvasóréteg tudatában); a második lista a Kisfaludy Társaságé: aki erre felvétetett, az szerepelhet a középiskolai tankönyvekben, művei aranygazzal cirkalmazott keménykötésben jelennek meg. (E különös folyondárokat a legképzettebb botanikusok sem tudták azonosítani.)

Már jóval előbb Ady is el-elpüfölte őket, versben, cikkekben – gyönyörűen szállt a por az öreg díványból, asztmásan fulladozott a Tekintély. A Komolyság.

Am úgy látszik, nemcsak az isten örökkévaló, hanem az asztma is. Illetve az Akadémia. A Szent Korlátoltság minden időben kap templomot. Viszont ma nehezebb a dolgunk. Illetve a Tíetek nehezebb, a jó ügy zászlóvivőié, mert manapság sokkal kuszábbak az arcvonalak. Nem lehet odaütni. Jó és rossz, róka meg kicsi öz egy fatorzs hátán sodródik a közös árban. Ha nem vigyázunk, még megsajnáljuk a rókát.

Egy korszak végére értünk. (III. egy szakasz végére.) Higgyél nekem, Matyi, az ak-szakállnak: emlékszem én egy másik „békeidő”-re is. A többiről meg olvastam, hallottam: nagyjából mind egyforma. Összegezünk. Bazi nagy konyvsorozatok (nehogy felhordüljön könyvkiadói önérzeted!), kézikönyvek és lexikonok (minden témakorból), aztán meg mindennek a története, jóformán semminek sem a jövője. Én magam egy érdekes könyvet olvasgatok, a Medicina adta ki, persze kis példányszámban és drágán. (Petházi Ödön–Makkos Mária: *A kétkezi miskalólástól a tudományos ivartalanításig.*)

Persze, ez nem tart vissza attól, hogy megátalkodott parasztjaimmal bíbelődjem napközben. (Jellemző: még Plehanovot sem olvasták!) Megpróbálom jó útra terelni őket, s mindig én kerülök az uszályukba. Hogy' lehetséges ez?

Kedves Matyi, igen örülnék, ha szegedi utad az én számomra is kedvezően ütött volna ki. Ugye, megírod azt a portrét? Ha megírtad, nyugodtan készülhetsz a háborúra, gondoskodj szárított kenyérről (oroszul szuhari). Ezek a beképzelt amik azt hiszik (a nagy Henry óta), hogy ők állnak az erdő felől. Csúnyán tévednek.

A közeljövőben bemegyek Hozzátk a Kiadóba, hogy egy kicsit fönntartsalak Beneteket a munkában. Szeretnék Tőled két dolgot is megtudakolni.
Győri Jancsinak add át, légy szíves, baráti üdvözetemet.

Igaz szeretettel:
Szabó István

Ui. Ha nem leszel jóba velem, rátok uszítom [...]et!

Levelezőlap Domokos Mátyásnak

1973. VI. 20.

Kedves Mátyás! Már jó ideje elolvastam a Tiszatájban Fodor A. könyvéről írott tanulmányodat. (Hogy pimasz legyek: kíváncsi voltam, mire számíthatok.) E zárójeles mondatban nemcsak szemtelenség van ám – mivel Bandi kötetének anyagát csak töredékesen ismerem (igen rendszertelen folyóirat-vásárló vagyok), ezúttal nem a véleményedre, inkább alapállásodra és megközelítési módszeredre s nem kevésbé a művekhez való viszonyod megismerésére törekedtem. A jó tanulmányírónak éppúgy önálló, egyéni arcúnak kell lennie, mint más alkotónak – hiszen nem gépies közvetítő, aki fölmondja a leckét, hanem a maga szuverén módján beszél a befogadott, tehát transzformált és lényegében újraalkotott műről, ha az egyenrangú értelmezést így fogjuk föl. Elemzésekcbe nem bocsátkozhatom, a fenti okok miatt, ellenben azt szintisztán látom és érzem, hogy tanulmányod teljes összhangban van hozzám írt leveleiddel. „Kettős könyvvitelt” nem tapasztaltam. Az ilyen kritükustól szívesen veszem a legkeményebb igazságot is. Nem csekélység manapság az sem, hogy magyarul írja véleményét ez a kritikus!

Szeretettel ölel: Szabó Pista

Ui. Győri Jancsinak add át baráti üdvözetemet. Erősen remélem, hogy Zsóka állapota azóta sokat javult.

Képeslap Győri Jánosnak

[1973]

Kedves János, szeretettel üdvözöllek Téged és Zsókat szülőföldem székhelyéről. A kép a Festeüch-kastély bejáratát ábrázolja; kamaszkoromban, 1945 holdog tavaszán láttam, hogyan verik le a hercegi címet.

Szabó Pista

Levelek Farkas Lászlónak

[1973]

Kedves László!

Keszthelyen vettem meg az Új Írást, és fölfelé ballagtomban Csereszegre olvastam el *Fábián vallomásait*. A baráti szeretet és hála ereje markolt meg: érdemes írni, mégis érdemes! Nagyszerű diadal, ha a kimondatlant, de fontosat meghallják a hivatottak, kritikád példás tömörsége és üllő–kalapács-csengése bizonyosság volt nekem, hogy nem penzumként kopogtat le azt a másfél oldalt. Nem találtam a szakmai zsargonból vett kényelmes fordulatokat; ha ilyesmit olvasok, fölmered kezem szárán a szőr. Gyűlölöm a gondolati lustaságot. Köszönöm, pajtás, hogy továbbadtad Fábián keserveit.

Bizony, Fábián! Otthon járt Fábián az édes Cserszegen, ahol ábécét tanult, és gesztenyét lopott, most pedig szépen eligazgatta szülei sírját, hogy méltón várja őket a Mindenszentek.

Apám keresztje előtt állva, a nyakkendőm fojtogatott. Föléledt a kemény, egyenes paraszt, Szabó József. Kicsi kis kölyökké váltam, apám kézbe fogta mancsomat, és tudtam, tudtam, hogy nem érhet semmi baj, semmi veszedelem. Szavaira úgy füleltem, mint Isten igazságára. Talán ez a mérhetetlen bizalom ad még ma is élni való erőt.

De az öreg fák is szövetségeseim. És a tipegő, hunyori szemű nagymamák, akiknek még Pistü vagyok, mint harminc évvel ezelőtt. Megkérdezték akkor: – Ki fia vagy, öcsce? – Szabó Józsefé, Fodor Annáé! – Így feleltem én, és gyerekfejemet megsimogatta egy súlyos, dolgos kéz: – Tisztoltetem a szüleidet, Pistü!

Hinnéd-e, László, hogy szorító magányomban érzem fejem búbján a kéz szentségét, mintha mágikus erő futott volna végig minden ízemen. Tudom, hogy megáldottak. Nem engem, Szabó Istvánt, hanem a gyermeket, a jövőt, a reményt. És a hegyközség, Cserszeg: nekivetem a hátam, mint csárdafalnak a betyár, akit üldöznek a vármegye pandúrjai.

Gyöngé, esendő ember vagyok, de képtelen az árulásra. A hajdani rozskenyér, amit gyerekkoromban ettem, hűségre kötelez az Osztály iránt, hiszen ott ülök most is egy parasztasszony kötényében: onnan figyelem a világot. El kell mondanom az igazukat, amíg nem késő.

A fogadalom egyszerűen hangzik, a cselekedet annál nehezebb. Miért? Nyelvemen ugyanannyi az „igen”, mint a „nem”. Parasztaimat kivetköztették. Gyűlölöm a „pu-fajkát”, gumicsizmát, nem parasztok ezek, hanem muzsikok, és legfőbb gondjuk: hogyan járjanak túl a sztároszta (tsz-elnök) eszén. Ámde (vagy éppen ezért?) egyiküknek sincs foltos ruhájú, mezítlábas gyereke: ebben a szegény községben nincs szegénység. Laci, ez ám a két malomkő! Apám ékes ünneplőjére emlékezem, a fekete csizmaszár tükörvillogására. Nincs, nincs sehol. És két pompás nőniusz lovunkra alig raktam föl az istrángot, alig ultem föl az ülésre, Rigó és Bogár már röpítették velem a kocsit, ők maguk is röpülni akartak, és nagyszerű vérük ezt parancsolta. Lazára eresztett gyp-lőszárral robogtak velem a Diósi-dűlőbe, mintha megsúgtam volna nekik reggel, hol lesz a szántás e napon. Délben lóherét ropogtattak a kocsiderékből, én meg ledőltem egy kicsit szenderegni. Sipkám a szememre húztam. Az riasztott fel, hogy a sipkám ráncigálják: Rigó kedves pofája meredt rám, így figyelmeztetett, vezessem el őket itatásra. Nagyon nehéz ilyen emlékektől szabadulni. Én ugyan nem is akarok mindebből eldobálni semmit, de ha írásra kerül a sor, vigyáznom kell, nehogy elcsússzak az érzélgősség felé. Vagy fejemre olvashatják a kényelmes, sztereotip szöveget: narodnyik

nosztalgia, a Falu fölmagasztalása, reakciós életszemlélet stb. stb. Ó, dehogy! Csak az elsüllyedő paraszti Atlantisz felmutatására kérek jogot!

Pajtás, ecseri szülött vagy, bizonyára láttál kislegény korodban vetésnéző gazdákat; vasárnap a dűlőutakon ballagcsáltak. Eget, földet pásztáztok a tekintetük. Tanakodtak egymással, „tapasztalatot cseréltek”. Akkor nem a vagyonosodás járt az eszükben, nem. Csupán az „életért” aggódtak. A zsendülő növényekért. A munkájukért. Minden lehetett ez, de kapzsiság soha. Az én számon pedig nem szentimentalizmus az emlékezés. „Idill” meg éppenséggel nem.

Rigó és Bogár eltűnt; egy Hoffer traktor nyergében találtam magam. De úgy gondoltam ezt az ártatlan gépet is, hogy ragyogjon, mint a tücsök. Nemegyszer szívárványt láttam a fáradságtól.

Snitt, változik a kép: Farkas Mihály katonája vagyok, Szabadszálláson, Izsák, Fülöpszállás határában tanulom a hadimesterséget. Elárvult zalai fiúk hevernek a poros árokparton, egy főhadnagy előadást tart a hidraulika útkairól, az oda-vissza csúszó ágyúcsőről, hogyan és miért engedelmeskedik a fizika törvényeinek, miért nem repül hátra az a cső...

De éjszakai ügyeletesként a *Csendes Dont* olvasom, örökre megragad Grigorij Meljehov élete, sorsa. Talán ekkor kapott erősítést a „fábiánság”? De ott kerül papírra *A lázadó* is, a megalázott és felmagasztosult öreg cigány története. Megtaláltam a szavam. Minden ember hajtsa végre a maga forradalmát. Nem individualizmus ez. Forradalom egyenlő igazság; igazság egyenlő közös ügy. Csakhogy minden embernek más és más a harcmodora.

A levelet Szabó István nem fejezte be és nem küldte el. Kézirata a hagyatékban maradt. Szövegének jelentős részét azonban már olvashattuk Farkas László SZABÓ ISTVÁN LAZADÁSA ÉS HÜSÉGE című írásának végén (*Új Írás*, 1984. október).

Fábián vallomása – Farkas László kriukája, mely az *Új Írás* 1973. októberi számában jelent meg.
Fábián – Szabó István novelláinak gyakori fiatalember szereplője, az író egyik alteregója.

Bp., 1975. okt. 6.

Kedves Lászlóm!

Alighanem törököt fogtál, pajtás!

Mégpedig miért? Azért, mert az elmúlt héten is írtam egy novellát, az *Új Írásnak*, előre megfontolt szándékkal. Ez súlyosbító körülmény. Enyhítőnek számít viszont az, hogy eme dolgozat majdnem szervesen kapcsolódik az *Arizona Jack*hez. „Majdnem”, mondom én, mert a novella így magában is megáll valahogy a lábán, sőt menni is tud a maga módján, persze az olvasónak nem tesz semmi rosszat, ha az előzőt is ismeri. Ezzel nem lesz baj. Az *Új Írásnak* stabil olvasótábora van, tehát ebből ne csináljunk gondot.

Kedves kenyeres pajtásom, remélem, ez a munkám sem lesz számotokra elvetendő – én, mindenesetre, míg lemásoltam, nem találtam rossznak. Két napja jóízűen ebédelek, vacsorázom, ez az én gyakorlatomban a megelégedettség (nem az önteltség) jele. Milyen jó lenne, ha még ez a kisdéd novella is beleférne az *Új Írásba*, még ez idei karácsonyig. Vajon lesz-e módja a szerkesztőségnek, hogy idei utolsó kívánságomat teljesítse? Az mindenesetre célszerűnek mondható, hogy ez a második novella nyom-

ban kövesse az elsőt. Rövid már az év, de talán nem kérek Töletek holmi hallatlan lehetetlenséget.

Azután itt mondok el Neked egy újabb kérést.

Ehhez a második beszélyhez – mivel folytatása az elsőnek – írtam néhány mondatos áthidaló szöveget. Úgy képezem el nyomtatásban, hogy a novellacím és a novella közé beszorítanátok, apró betűsen, sűrű sorokban, miként a mottót vagy idézetet, a bal oldalra. Azt hiszem, ez a nyomdai tördelésnél nem okoz majd különösebb gondot. Én szeretném, ha az írás ezzel a betéttel kezdődne. Lászlóm, tedd lehetővé ezt a Pista barátod kedvéért!

Az említett írásocskát külön mellékelem a novellához. Másfajta papírra írtam, ne-hogy gépelés közben összekeveredjek a történettel. És légy szíves, pajtás, olyan jóleső gyorsasággal válaszolni, mint a múltkor. Türelmetlen vagyok, akár egy eladó lány. S tudod, hogy azok nem ismernek tréfát! Hajjaj!

Sok-sok szeretettel és igaz barátsággal ölel:

Szabó Pista

Ui. Holnap vagy holnapután a kézirat is megérkezik a szerkesztőségbe. Kérlek, viseld ennek is gondját, barátian. Az sem lehetetlen, hogy a novella előbb érkezik meg, mint a levelem. Vagy egyszerre mind a kettő.

Írtam egy novellát – Az ARIZONA JACK TÉRDEPEL című novelláról van szó, mely az ARIZONA JACK-kel együtt jelent meg 1975 decemberében.

Bp., 1975. nov. 10.

Kedves Laci Komám!

Meglehet, hogy novellahadjáratomat, amelyet az Új Írás ellen intézek, fölöttébb nagy-képűség volt Bugyonnij lovasoffenzívájához hasonlítanom, de most is azt merem mondani: az én hadicselekményem *intenzitása* vetekszik a Marsalléval. Kész vagyok erről a témáról zártkörű vitát folytatni Veled jó minőségű levélpapíron. Ha érveim meg-inognának, legjobb argumentumként egy újabb novellát vetek be a küzdelembe, mint friss hadoszlopot.

Mikéntlen most is. Megint egy novellát követtem el hétfőtől csütörtökig, és tiszta, emelkedett lélekkel vártam november 7-ét. Azon a napon bolsevik voltam, és éppen olyan idealista, mint azok a régi-régi forradalmárok. A pragmatizmus szellem-ördögét elüldöztem magamtól, várjon csak sorára a szurke hétköznapokra, amikor hasznát vehetem, bár akkor is módjával, sőt csínján, mert a pragmatizmus tőzsomszédja a cinizmus, ezt az urat pedig közel sem engedem magamhoz. Másféle vitorlás repulón ülök én.

Szó, ami szó, Lacikám: megint egy novellinóval jelentkezem Nálad. Remélem, ez sem hoz szégyent a fejemre; ha igen, akkor könyörtelenül add tudtomra, és én nyom-ban kardélre hányom. Az írás belbecséről, légy szíves, mindenesetre tudósíts a közeli napokban, hogy aztán tekintetemet egy újabb hegy megmászására függeszthessem.

Alighanem már észrevetted, hogy itt novellaciklus alakulgat a kezem nyomán; nekem nincs más kívánságom, csupán annyi, hogy jó lenne és szeretném, ha a sorozat

darabjai az Új Írásban jelennének meg. Abban is reménykedem, hogy talán még nem untátok meg Csanaki Jancsit, e novellák állandó hőseit.

Most már jól letettem a garast Nátatok 1976-ra, ilyen még nem fordult elő Szabó István fennállása óta!

Igaz szeretettel ölel:
Szabó Pista

Ui. Barátom, illő istenfélelemmel forgasd irkámat, mert amint látod, ez is vonalas ám! A szántogató ökröt a barázda vezeti, engem meg az a vékony vonal a fűzetben. No, azért ne feledkezzünk meg, László, a Fölöttünkvalóról sem! – No és Lukács György? – kérdezhetnéd. Jobb kezem nagyujján a bütyök alázattal viseli sorsát. Illemtudó, sőt felelősségteljes bütyök, mert írás közben sohasem fáj, csak utána, de akkor én már Fradi-kolbászt nyeszetelek példátlanul rossz bicskámmal. Mit nekem bütyök!

Megint egy novellát követtem el – Vagy AZ A DÉLELŐTT című novelláját, vagy A MÁSFELÉ BÁMULÓ ISTEN-t írta meg.

Bp., 1975. nov. 16.

Kedves Laci!

Szerencsére nem küldtem el egy héttel ezelőtt a legeslegújabb novellát meg a hozzá írt kísérőlevelet, így most már a Te leveledre is válaszolhatok, és ezt is odatehetem az írásom mellé. Flbeszélésem tehát kétfogatú hintón robog be a szerkesztőségbe.

Kedves öregem, a *Vesződtség, békességet* úgy dicsérted meg, amilyen dicséretre már régóta áhítoztam: „semmi cifraság meg különckedés a mondataidban”. Hát igen, én nem csemegeüzlet kirakatának tekintek egy novellát. Írás közben a lehető legmegfelelőbb mondatokat keresem, talán nem is jutna a kedvemből cifrázkodásra, sem időm, annyira elkötelez a jó értelemben vett hűség. A stílusbravúroktól, a stílrromantikától nagyon viszolygok, annyira, hogy ha ilyen természetű művet olvasok, a kezem szárán fölmered a szőr. (Nem viccelek.) Tehát szerencsére, valahol, valamikor igen erős védőoltást kaptam minden effajta veszedelem ellen. Hogy mégis „elég egy sort elolvasni, hogy Rád ismerjen az ember”!? (Idézet Farkas Lászlótól.) Talán szuverenitásomnak köszönhető, meg makacsságomnak, hogy mindent úgy akarok leírni, ahogyan én látom, érzem és gondolom. Csak ennyiből állna az „egyéniség”? Ennyiből? Hát nem elegendő ez?

Meg hát, kedves Lacikám, csodálatos anyag a magyar nyelv! Boldogság birkózni vele, én majdnem a részegség állapotába kerülök, amikor öltre megyünk. És mégis tiszta kell hogy legyen az agyvelő. Meg azt hiszem, nem árt, ha igazat ír az ember. Különben a nyelv csúfosan cserbenhagyja, és akkor csakugyan „cifrázkodni” kell.

Pajtás, jó lenne, ha beleférnék a januári számba, mert akkor ez a legújabb novellám márciusban jöhetne. Márciusi születésű vagyok, ez lenne a Ti születésnapjaid ajándékotok. De hát a folyóirat szerkesztési problémáit nem én oldom meg, ügyeit sem irányíthatom. De ezt az írásomat is fogadjátok olyan szeretettel, mint a többieket. Talán ezzel sem vallok szégyent. Amikor a munka végére jutottam, nem éreztem magam letörtnek.

Kedves Laci, hálásan köszönöm figyelmességedet, a *Vesződség, békesség* legépett példányát. Külön dossziéba kerülnek a Csanaki Jancsi-novellák, mint ahogy onálló kötetet tervezek e rokon elbeszélésekből. Azt hiszem, kár lenne sajátos világukat másfajta írásokkal összekeverni.

Sok szeretettel köszönt:
Szabó Pista

A legeslegújabb novella – Lehetséges, hogy: Az a DÉLELŐTT, és egyáltalán nem lehetetlen, hogy A MÁSFELÉ BÁMULÓ ISTEN. Mindkét novella 1976 márciusában jelent meg az *Új Írásban*, körülbelül két héttel írójuk halála előtt.

Vesződség, békesség – Ez a novella 1976 januárjában látott napvilágot az *Új Írásban*.

Márciusi születésű vagyok – Szabó István 1931. március 7-én született, és 1976. március 16-án halt meg.

Kár lenne sajátos világukat másfajta írásokkal összekeverni – Az utolsó Csanaki Jancsi-történetekét nem is lehet. A korábbi kisfiútörténetekben a drámaiságé volt a főszólam, a késeiekben a líráé. Azok jobbára a lázadást igazolták, az utóbbiak a visszatérés vágyát, a nosztalgiát; még a gyötrelmeket idézve is. Ragaszkodóbb hűségét ritkán érlelt lázadás.

Röhrig Géza

NOVEMBER

Nem vagyok hajlandó egy bolygón
tartózkodni veled. Színtelen mézben ülök,
kint az eső tüzet nyit a tömegre.
Leesik rólam, mint egy pióca, a péniszem.

Átlapoz minden könyvet a szél.
A november egy rossz, demagóg hónap.
Eljön, hogy földadja és kinyírja társait,
hónapok Júdása, november, te.